

НОВАТОРСКИТЕ ОБРАЗОВАТЕЛНИ ТРАДИЦИИ НА БОЛГРАДСКАТА ГИМНАЗИЯ (1858-1878) ЗА РАЗВИТИЕТО НА БЪЛГАРСКОТО УЧИЛИЩЕ (160 години от основаването на Болградската гимназия)

Татяна КАРАИВАНОВА, д-р по книгознание, гр. София

РЕЗЮМЕ

Първата българска гимназия е основана от българската диаспора в княжество Румъния през 1858 г. в гр. Болград. За няколко години Болградската гимназия се развива като модерно европейско училище, което оставя трайни следи с нововъведенията си в българската образователна система. През 1861 г. в Болградската гимназия се открива първата училищна печатница, в която до 1877 г. се отпечатват 65 заглавия на учебници и книги. Две години по-късно в гимназията се създават първите модерни, на европейско ниво кабинети по физика, химия и естествена история с пособия, закупени от Виена. В учебния процес са заложени елементи от университетското обучение. Знамето на гимназията е първото българско училищно знаме. За пръв път в Болградската гимназия се отбелязва като граждански празник Денят на Св. Иван Рилски, днес Ден на българските будители. Новаторските традиции в Болградската гимназия (1858-1878) изграждат основите на съвременното българско образование и култура, приобщават българите към модерната европейска цивилизация.

Ключови думи: Болградска гимназия, модерно европейско училище, училищна печатница, Българско Възраждане.

THE NEW EDUCATIONAL TRADITIONS OF THE GYMNASIUM IN BOLHRAD (1858-1878) FOR THE DEVELOPMENT OF THE BULGARIAN SCHOOL (160 years since the founding of the gymnasium in Bolhrad)

Tatyana KARAIVANова, PhD in book science, Sofia

ABSTRACT

The first Bulgarian gymnasium was founded by the Bulgarian diaspora in the principality of Romania in 1858 in Bolhrad. For several years the gymnasium developed as a modern innovative European school and left long-lasting traces in the Bulgarian educational system. In 1861 the first school printing office was opened wherein until 1877 were printed 65 textbooks and books. Two years later in the gymnasium were created the first modern, European-level classrooms for physics, chemistry and natural history with supplies purchased from Vienna. University education methods are incorporated in the learning process. The flag of the Bolhrad gymnasium is the first Bulgarian school flag. The day of St. Ivan Rilski, today's Day of Bulgarian Revival Leaders, is celebrated as a civil feast in Bolhrad for the first time as well. The innovative traditions at the Gymnasium in Bolhrad (1858-1878) form the foundations of modern Bulgarian education and culture and bring Bulgarians to modern European civilization.

Key Words: Gymnasium in Bolhrad, modern European school, school printing press, the Bulgarian National Revival.

В новата българска просветна и културна история има три важни дати: 14 януари 1835 г. (откриването на първото светско училище в Габрово); 22 юни 1858 г. (откриването на първото българско средно училище в гр. Болград, Бесарабия) и 1 октомври 1888 г. откриването в София на Висшето училище, прераснало през 1904 г. в Софийски университет "Св. Климент Охридски". Тези три дати са и трите основни жалона, трасиращи пътя на модерното българско образование, култура и наука. Откриването на Болградската гимназия е събитие вече даващо първенство с историческо значение за българската просвета и култура. В условията на чуждата румънска държава, първата българска гимназия се развива като модерно европейско училище, което оставя трайни следи в българската образователна система.

След Кримската война (1853-1856) и последвалия Парижки мир гр. Болград и още 39 български села преминават от руска територия във васалното на Турция Княжество Молдова, с държавен глава българинът княз Никола Богориди, внук на Софроний Врачански. При княз Богориди в началото на януари 1858 г. идва делегация от двама българи, които носят прошение да княза за откриване в административния център гр. Болград на българско средно училище. Княз Никола Богориди издава Указ (Хрисовул) на 10 (22 нов стил) юни 1858 г. за откриването на такова училище. През 1862 г. княжествата Влашко и Молдова се обединяват в една държава - Румъния и първата българска гимназия се развива в условията на румънската власт до 1878 г., когато Бесарабия се връща в границите на Русия и руската царска власт ликвидира българската гимназия, като в сградата на гимназията се настанява руска гимназия "Император Александър III".

Въпросът за финансирането на Болградската гимназия юридически е решен в преамбюла на Хрисовула. В документа се казва: "Народното училище в Болград ще се издържа от доходи, които ще се получават при отдаване под аренда на земя (32 000 декара - бел. автора) пет полеви кръчми, два параходни понтони и таксите от риболова от пет езера, намиращи се на територията на Бесарабия." [10: 19]

Учителският екип в своето болшинство е от високо подготвени в научно и методическо отношение българи - педагози, които са и

разпалени родолюбци. От завършилите гимназията 124 ученици 122 са българи и само 2 румънци. [10: 217-228] Всички предмети в Болградската гимназия се преподават на български, а чуждите езици: румънски, немски, френски, латински се преподават чрез българския език.

Първата българска гимназия е най-престижното българско учебно заведение през 60-те и 70-те години на XIX век. Тя държи първенството в българското образование в много отношения, защото създава много традиции, които за пръв път се случват в българското средно училище, а някои от тях не са повторени в нашите средни училища и до днес.

- Встъпващият в длъжност директор на Болградската гимназия полага клетва. Първият, е д-р Васил Берон: "Кълна се в името на Пресветата Троица да служа в длъжността, която ми бе поверена, с усърдие, вяра и справедливост, без да избягвам предписаните ми задължения, както да пазя законите и да почитам институциите на моето отечество, кълна се във вярата на владетеля. Васил Берон". Клетва е произнесена на 23 ноември 1864 г. в Окръжното управление. [13: 177] Втората клетва като директор полага Теодосий Икономов, третата Павел Теодорович на 15 февруари 1871 г. в гимназията, като текстът завършва: "Нека Господ да ме подкрепя!" [13: 362] Този ритуал е единствен за Болградската гимназия и не се поддържа от българските училища днес.

- Попечителният комитет на гимназията е първото и единствено през възрожденската епоха отделно училищно настоятелство. Другите подобни са църковно-училищни настоятелства. По силата на своя Устав (Хрисовула) Болградската гимназия е и методически център, изпълнява и социални функции, като осигурява за всички ученици от околните бесарабски български села безплатни учебници. [10: 46] В няколко селища на територията на България през Възраждането към училищата има общежития, но благодарение на солидните финансови възможности пансионът в Болград надминава всички останали във всяко отношение.

- От 1869 г. е създадено първото ученическо дружество в гр. Русе и до 1878 г. има регистрирани 33 български ученически дружества, от които три са девически и още 11 дружества на млади българи, които се учат в чужбина (Виена,

Цариград, Земеделското училище в гр. Табор, Чехия и др.), общо са 44 български ученически дружества. [9: 291] Българско ученическо дружество "Събуждане" в Болград е най-добре организираното, с пълноценен дружествен живот, с библиотека, с активно участие в провежданите публични сказки и в театралния живот на града - друга такава възрожденска ученическа организация няма.

- В Болградската гимназия "Св. св. Кирил и Методий" през 1861 г. е открита първата и единствена по рода си училищна печатница, която работи до 1877 г. В Бесарабия сред многобройното българско население липсва печатница. Именно върху този факт набляга Попечителният комитет на гимназията начело с директора д-р Димитър Мутев в доклад до Министъра на просвещението на Молдова от 27 юли 1861 г. Отбелязваме уникалния факт, че това е първото и последно българско средно училище, което има свое издателство и печатница, precedent, който няма да се повтори. Отпечатаните книги и учебници (общо 65 заглавия) се изпращат безплатно в училищата и задоволяват напълно нуждите на бесарабските български села, а също така част от продукцията на печатницата поема и към селищата на юг от Дунав.

- Болградската гимназия отпуска стипендии на възпитаниците си да следват в европейски и руски университети. От 1868 до 1878 г. 19 са стипендиантите, издържани от бюджета на гимназията от общо 124 завършили ученици или това са 15% от випускниците. От стипендиантите на Болградската гимназия във Франция се обучават шестима души (Димитър Греков, Георги Велчев, Прокопи Давидов, Иван Гошев, Петър Бондарев и Олимпий Панов); в Русия - Новорусийския университет в Одеса - петима души (Васил Василев, Тодор Константинов, Иван Мавров, Александър Каназирски и Венедикт Попов); в Германия - четирима души (Алекси Антонов, Александър Фитов, Иван Маринов и Димитър Начев); в Австро-Унгария - гр. Прага - трима души (Михаил Паничерски, Михаил Николаев и Михаил Войников) и Тодор Киров учи медицина в Букурещ. [10: 164-166] Идеята за стипендии, които да бъдат предоставени на възпитаниците на гимназията за да учат в чужди университети е на д-р Васил Берон.

В годишните финансови отчети на Болградската гимназия за 1874-1877 г. има специален параграф "Стипендии", в който се отчитат разходите за студентите в чужбина. Стипендията за тях е между 240 и 300 леи месечно и за съпоставка може да се каже, че месечната заплата на директора е 400 леи, а на учителите 320 леи. [13: 424, 455, 479, 502] Видно е, че студентите издържани от касата на Болградската гимназия, получават не скромни, а големи стипендии. И това също остава неповторен precedent за българските средни училища - от гимназиалния бюджет да се дават стипендии на възпитаници да следват в чужбина. В мемоарите си Александър Теодоров-Балан пише, че Попечителният комитет "...отпускаше стипендии за високо образование в чужбина с оглед не само към нужди на гимназията, но и към обществени призвания правни, медицински, агрономски, инженерски и други науки". [14: 43]

- Болградската гимназия за пръв път в българското възрожденско училище има щат за училищен лекар. И те са били шестима: д-р Георги Миркович, д-р Тхоржевский, д-р Васил Берон, д-р Бернет (през 1872 г.), д-р Сухамел (от 1872 до юли 1873 г.) и д-р Димитър Начев (от юли 1873 г. до септември 1877 г.). [10: 216] Първи български училищен лекар от 1863 г. е д-р Георги Миркович. След него за няколко месеца в края на 1864 г. е д-р Тхоржевский, а след това д-р Васил Берон. [4: 65] Гимназиалният лекар се води на щат в персонала на пансиона, а не в учителския екип. [13: 300, 370, 425]

През 1873 г. за лекар в Болградската гимназия е назначен д-р Димитър Начев, ученик от първия випуск от 1865 г., стипендиант на гимназията, който завършва медицина в Германия и специализира една година във Виена. В задълженията на д-р Начев за пръв път е включено, че е "...длъжен да посещава и училищата в Болград", т.е. става и градски училищен лекар. [13: 389] В пансиона, който се намира на втория етаж на новата учебна сграда, е оборудван кабинет за лекаря и отделна стая за лечебница с 5 болнични легла. [13: 427, 504] Всички необходими медицински консумативи и лекарства се купуват от касата на гимназията и са безплатни за учениците. [13: 300, 389, 426, 456, 480, 504] Освен това д-р Димитър Начев

започва да преподава в горния курс на гимназията от 1874 г. предмета "Хигиена", за който написва и първият български учебник по хигиена - "Понятие за хигиената. Лекции, четени в Болградското централно училище". Болград, 1875 г. [11: 203-204]

- Нововъведения има и в организацията на учебния и възпитателен процес. В учебния процес на Болградската гимназия има елементи на университетска организация: зимна и лятна изпитна сесия. Например, в публикуваната програма за изпита в горната степен на гимназията за втори (летен) семестър за учебната 1873/1874 г., подписана от директора Павел Теодорович, се посочва, че изпитите започват от 6 юни (четвъртък) и завършват на 21 юни (петък) 1874 г. Учебните дисциплини, по които се държат изпити са: религия, румънски език, математика, латински език, немски език, българска история и обща география, френски език, физика и космография, български език, обща история, естествени науки, славянски език и търговия, рисуване и калиграфия. За всеки изпит са определени по двама изпитващи учители, а изпитите се провеждат всеки ден от 8 часа сутринта с почивен ден неделя. На изпитите присъстват и граждани, тъй като "Програмата се публикува за общо знание на уважаемото гражданство". [2: 181]

- Учителският екип на Болградската гимназия е организиран в катедри със съответния ръководител катедра; в гимназията има много ученици със статут на свободни слушатели, каквато е практиката в руските университети, учителите носят званието "професор" (това е практика и до днес в Румъния - учителят е "професор" - бел.авт.), но към учениците обръщането е "господин" или "господа". [7: 15]

- Болградската гимназия "Св. св. Кирил и Методий" според Хрисовула изпълнява за бесарабските български села и ролята на административен и учебно-методически център. Директорите на гимназията са упълномощени по предложение на селските старейшини да назначават учители или да ги освобождават от длъжност, те контролират цялостния учебно-възпитателен процес, оказват необходимата методическа помощ, снабдяват училищата с учебници, учебни пособия и литература. Най-старателен в това отношение е директорът д-р Димитър Мутев, който пръв изпълнява тези задължения, но и останалите български

директори, като д-р Васил Берон, извършват тази дейност. [7: 15] След Болградската гимназия никое друго средно българско училище не изпълнява ролята на учебно-методичен център за околните начални и основни училища.

Както вече бе споменато, в края на 60-те години на XIX век в Болград е построена и осветена на 5 декември 1871 г. първата сграда на българско средно училище, а почти веднага в началото на 1872 г. в двуетажната училищна сграда на втория етаж се настанява ученическият пансион. През 1874 г. до учебната сграда е построен и просторен салон за физическа култура. Учебната сграда и днес е функционална съгласно съвременните изисквания: разположена на два етажа, с просторни учебни зали и кабинети с големи прозорци, с капацитет за 800 ученика. В сградата има също голяма и просторна актова зала с партер и балкон. Историческата сграда на Болградската гимназия и днес не отстъпва на най-добрите образци на сгради, построени специално за български средни училища през годините.

- По време на ръководството на д-р Васил Берон през 1866 г. в Болградската гимназия за пръв път в българско училище е въведено класно ръководство, т.е. за всеки клас да има учител, който да отговаря и решава всички възникнали проблеми на класа. До това време, класен ръководител не е позната форма на организация нито в румънските лицеи, нито в руските гимназии. Д-р Берон "...въвел института на класното наставничество - институт, въведен в руските средни училища едва след десет години". [6: 169] Той заимства тази форма на училищна организация от немското училище, защото завършва висшето си образование в Германия и добре познава немската образователна система. [5: 216] Днес не можем да си представим българското, а и съвременното училище по света, без класното ръководство, но за нашите училища началото бе поставено преди век и половина в гимназията.

- Гимназията в Болград има за патрон имената на братята Св. св. Кирил и Методий. Празникът на първоучителите за пръв път се отбелязва през 1863 г. На следващата 1864 г. той вече е общоградски и едновременно и патронен празник на гимназията. Тържеството протича със специален ритуал: при тържествената служба в събора "Свето Преображение

Господне" група ученици внасят и знамето на гимназията, което е трицветно: гълъбово-черно-жълто с извезани на него образите на Св. св. Кирил и Методий.

- Знамето на Болградската гимназия е първото българско училищно знаме. То се развива на всички празници в продължение на 14 години до 1877 г. В началото на май 1877 г. при вестта за обявяването на поредната руско-турска война ентузиазираниите "...ученици в церемониален марш начело със знамето минават по улиците на града". [10: 205] След като през 1878 г. Болградската гимназия става руска, знамето е изгубено или унищожено. [7: 15] Така Болградската гимназия въвежда за пръв път традицията, която се спазва и до днес във всички училища в България: основни, средни и висши да има свое знаме.

- И докато за празника на славянските първоучители в Болград сравнително късно организират тържество (12 години след първото честване в Пловдив), много след други български селища, то за другия празник на българската духовност - гражданското отбелязване на паметта на небесния покровител на българския народ Св. Иван Рилски, болградчани са първи и единствени сред възрожденските българи. Инициативата за отбелязване като граждански празник паметта на Св. Иван Рилски, идва през есента на 1863 г. от ученици на горните класове. Научили от своя учител по Закон Божи отец Михаил Казанакли за живота и служенето на народа на Рилският отшелник, гимназистите решават да отбележат деня на успението на светеца - 19 октомври с граждански празник по сценария, по който са отбелязали същата 1863 г. и 11 май - денят на Св. св. Кирил и Методий. [8: 162] На 19 октомври камбаните на събора възвестяват празника, училищното знаме се внася в храма за тържествена служба, произнасят се слова и следва народно веселие в градската градина. [12: 4] В продължение на 14 години (1863 - 1876 г.) само и единствено в Болград се отбелязва като училищен и граждански празник денят на Св. Иван Рилски. [13: 355] Интересното е, че въпреки отразяването на празника във възрожденската преса никое друго българско селище, освен Болград, не подхваща идеята за тържество в памет на българския Св. Иван Рилски. За съжаление, след присъединяването на Болград към Русия двата празника не се отбелязват. И докато

паметта на Св. св. Кирил и Методий продължава всенародно да се чества като училищен и граждански празник в освободена България, то празникът, посветен на Св. Иван Рилски е забравен чак до 1922 г. Тогава Министерът на народното просвещение Стоян Омарчевски издава окръжно нареждане да се чества като училищен и граждански празник денят на Св. Иван Рилски (19 октомври) по нов стил след 1916 г. - Първи ноември и преформулира празника на Рилския светец като Ден на народните будители. Именно Болградската гимназия през Възраждането създава първообраза на, всебългарски днес празник Ден на народните будители.

- Във възрожденската Болградска гимназия се обръща изключително внимание на физическата и военната подготовка - факт, който убягва от вниманието на изследователите. Гимнастиката не е предмет, който фигурира в Хрисовула и е въведен в гимназията през 1869 г., като в щатния списък на учителския екип под № 17 пише: "Учител по гимнастика, съгласно заповедта на Министъра на народната просвета". [13: 299]

В бюджета за 1871 г. е посочено: "Учител по гимнастика г-н А. Сакко". Това е единственото име на учител по гимнастика, което има в документите. Във финансовите отчети до Министерството на просвещението в Букурещ се отчитат много дейности и заплати на учители по гимнастика, фехтовка и военно обучение. В проектобюджета за 1874 г. е фиксирана заплатата на "Учителят по гимнастика и фехтовка", а също е заложен огромният разход от 7 000 леи "За построяване наново на залата за гимнастика и фехтовка с всичко необходимо". [13: 369, 423, 424] В отчета за изразходваните средства за същата 1874 г. заплата получава учител "по гимнастика, фехтовка и военни упражнения", а за изграждането на салон по гимнастика през 1874 г. са изразходвани 6 000 леи. [13: 454, 455] В проектобюджетите за 1876 г. и 1877 г. е посочено: "Заплата на учителя по гимнастика, фехтовка и военно обучение". [13: 478, 501] Засега няма други сведения за обучението по гимнастика, фехтовка (аристократичен спорт) и военно обучение, освен в бюджетите и финансовите отчети на Болградската гимназия до Министерството на просвещението, а това са сериозни документи, в чиято достоверност няма съмнение.

Обучението по гимнастика, фехтовка и военното дело допринасят за участие на гимназистите да станат борци за освобождението на българския народ. През 1876 г. 8 ученика бягат от Болград и се опитват да се включат в четите на Христо Ботев и Таньо Стоянов (от тях само Михаил Каназирски става Ботев четник), а през 1877 г. всички ученици от последните два класа се включват в Българското опълчение или са доброволци в руската армия. [15: 76-77]

Дейците на Попечителния комитет проявяват активност и за опазване на имуществото. Израз на загрижеността за съхраняване в добро състояние на имотите е тяхното застраховане. В бюджета за 1874 г. е записано: "Застраховане срещу нещастия на сградата на училището с всичко необходимо и на полските ханове - 500 леи." [13: 424] Пълно застраховане на имуществото има и през 1876 година: "Осигуровка против нещастия на сградата на училището с всички помещения и на сградите на полевите ханове - 350 леи". [13: 478] Болградската гимназия е единствен случай на застраховане на училищно имущество в епохата на Българското възраждане.

Още през 1863 г. по инициатива на директора д-р Димитър Мутев се създават първите модерни, на европейско ниво кабинети по физика, химия и естествена история с пособия, закупени от Виена. [13: 151]

Христо Ботев във в. "Знаме" бр. 9 от 16 февруари 1875 г. пише за значението на Болградската гимназия: "...това свято българско учебно заведение". [1: 349] Роденият в гр. Кукуш, Македония, Константин Станишев пише: "Ако още от детинството ми славата на Болград се е носила и до моя отдалечен от него роден край между Струма и Вардар, до Егея, кой ли българин тук не знае значението... на бесарабци и на тяхната гимназия". [3: 8]

В заключение ще кажем, че първото българско средно училище - възрожденската Болградска гимназия (1858-1878) помогна да се заличи вековете на безпросветност, тя даде грамотност на българското общество и пробуди неговите духовни пориви, изгради основите на новото образование и култура, тя приобщи българите към модерната европейска цивилизация.

ЛИТЕРАТУРА:

- [1] **Ботев, Христо.** Събрани съчинения. Том III. Политически и обществени въпроси. Уводни статии. Дописки. София: Издателство Нов свят, 1940, 596 с.
- [2] **Бурмов, Александър.** Спомени на Киро Тулешков за общото събрание на БРЦК през 1872 г. // Отец Паисий. София, кн. 1, 1940, с. 24-33.
- [3] **Българите в Румъния XVII-XX в.** Документи и материали. София: Акад. издат. Проф. Марин Дринов, 1994, 420 с.
- [4] **Българска възрожденска критика.** Сборник. София: Издателство Наука и изкуство, 1981, 588 с.
- [5] **Дончев, Димитър.** Болградската гимназия през 1858-1878 г. // Известия на педагогическия институт. Кн. XIX. София: Издателство на БАН, 1965, с. 203-226.
- [6] **Доросиев, Лука.** Материали за изучаване учебното дело в България. Кн. I. Нашите класни, средни и специални училища преди Освобождението. София: Държавна печатница, 1925, с. 157-177.
- [7] **Караиванов, Никола.** Болградската гимназия. По случай 150-годишнината от основаването на Болградската гимназия. Сборник статии. Одеса: Издателство Друк, 2007, 138 с.
- [8] **Караиванов, Никола.** Отец Михаил Казанакли - бесарабски български духовник, учител, книжовник и общественик. // Бесарабските българи: история, култура и език. Кишинев: Издателство S.Ş.B., 2014, с. 161-166.
- [9] **Кирова, Елена.** Ученическите дружества и техните библиотеки в епохата на Възраждането. // Годишник на СУ, Философско-историческия факултет, кн. 1. София: Издателство Наука и култура, 1961, с. 281-324.
- [10] **Миславский, Константин.** Исторический очерк гимназии императора Александра III в Болграде. Болград, 1905. (Фототипно издание, София: Издателство Христо Ботев, 1993), 232 с.
- [11] **Стефанов, Васил.** Българската медицина през Възраждането. София: Издателство Медицина и физкултура, 1980, 220 с.
- [12] **Съветник.** Година I. Цариград, бр. 36 от 25.11.1863, 4 с. [вестник]

- [13] **Сюпюр, Елена.** Българските училища в умъния през XIX век. Документи. 1858 - 1877. София: Академично издателство Проф. Марин Дринов, 1999, 580 с.
- [14] **Теодоров-Балан, Александър.** Книга за мене си. София: Издателство на Отечествения фронт, 1988, 168 с.
- [15] **Челак, Екатерина.** Училищното дело и културно-просветният живот на българските преселници в Бесарабия (1856-1878). София: Издателство ЛИК, 1999, 242 с.
- [7] Karaivanov, Nichola. Bolgrad High School. On the occasion of the 150th anniversary of the foundation of the Bolgrad High School. Collection of articles. Odessa: Publishing House, 2007, 138 p.
- [8] Karaivanov, Nichola. Father Mihail Kazanaki - a Bessarabian Bulgarian cleric, a teacher, a scribe and a public figure. The Bessarabian Bulgarians: History, Culture and Language. Kishinev: Publishing House S.Ş.B., 2014, pp. 161-166.
- [9] Kirova, Elena. Student societies and their libraries in the Revival period. // Yearbook of Sofia University, Faculty of Philosophy and History, vol. 1. Sofia: Publishing Science and Culture, 1961, pp. 281-324.
- [10] Mislavskyy, Konstantin. History of the high schools of Emperor Alexandra III in Bolgarede. Bolgard, 1905. (Phototype edition, Sofia: Hristo Botev Publishing House, 1993), 232 p.
- [11] Stefanov, Vasil. Bulgarian medicine during the Renaissance. Sofia: Publishing Medicine and Physical Education, 1980, 220 pp.
- [12] Advisor. Year I. Tsarigrad, no. 36 of 25.11.1863, 4 p. [Newspaper]
- [13] Syupyur, Elena. Bulgarian schools in Romania in the 19th century. Documents. 1858-1877. Sofia: Academic Publishing House Prof. Marin Drinov, 1999, 580 pp.
- [14] Teodorov-Balan, Alexander. Book for me. Sofia: Publishing House of the Fatherland Front, 1988, 168 p.
- [15] Chelak, Catherine. Schooling and cultural and educational life of Bulgarian settlers in Bessarabia (1856-1878) Sofia: LIK Publishing House, 1999, 242 p.

LITERATURE:

- [1] Botev, Hristo. Collected works. Volume III. Political and social issues. Introductory articles. Reports. Sofia: New World Publishing House, 1940, 596 p.
- [2] Burmov, Alexander. Memories of Kiro Tuleshkov for the General Assembly of the Bulgarian Red Cross in 1872. // Father Paisii. Sofia, vv. 1, 1940, pp. 24-33.
- [3] Bulgarians in Romania XVII - XX c. Documents and materials. Sofia: Acad. Prof. Marin Drinov, 1994, 420 pp.
- [4] Bulgarian Revival Critique. Collection. Sofia: Publishing Science and Art, 1981, 588 p.
- [5] Donchev, Dimitar. Bolgrad Secondary School in 1858-1878//Announcements of the Pedagogical Institute. Kn. XIX. Sofia: Publishing House of the Bulgarian Academy of Sciences, 1965, pp. 203-226.
- [6] Dorosiev, Luke. Materials for studying the curriculum in Bulgaria. Kn. I. Our class, middle and special schools before the Liberation. Sofia: State Printing Works, 1925, pp. 157-177.